

Досліджуються, обґрунтовуються і систематизуються такі актуальні проблеми, як психологічно моральнісні, еротетикоемпатичні, формально логічні, а також системно стильові аспекти викладання у навчальному процесі. Окреслені можливі шляхи і напрямки їх розв'язання і показано роль і місце особистості педагога в навчально-виховній діяльності вищої школи.

С.М.Пазынич

ФИЛОСОФСКИЙ ВЗГЛЯД НА ПЕДАГОГИЧЕСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В СИСТЕМЕ ПОТРЕБНОСТЕЙ СОВРЕМЕННОСТИ

Исследуются, обосновываются и систематизируются такие актуальные проблемы, как психологические нравственные, эротетикоэмпатические, формально логические, а также системно стилевые аспекты преподавания в учебном процессе. Очерчены возможные пути и направления их решения и показана роль и место личности педагога в учебно-воспитательной деятельности высшей школы.

S.M.Pazynich

PHILOSOPHICAL LOOK TO PEDAGOGICAL ACTIVITY IN SYSTEM OF NECESSITIES OF CONTEMPORANEITY

Probed, grounded and systematized such issues of the day, as psychological moral, erotetikoempaticheskies, formal logical, and also system stylish aspects of teaching in an educational process. Possible ways and directions of their decision are outlined and a role and place of personality of teacher is shown in teaching and educational activity of higher school.

Стаття надійшла до редакції 26.05.2010

УДК 159

*О. Л. Товажнянська,
м. Харків, Україна*

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Загальна постановка проблеми. Ситуація, що склалася сьогодні в Україні з якістю освіти взагалі й підготовки кадрів у вищій школі набула характеру однієї з найважливіших національних проблем. Справа не тільки в тому, що жоден з українських університетів за своїм рейтингом не потрапляє навіть в тисячу провідних навчальних закладів, які формуються міжнародни-

ми освітніми структурами. Набагато гірше, що за рівнем своєї професійної підготовки значна кількість наших випускників не відповідає сучасним суспільним вимогам ні з позицій їх фахової компетенції, ні з позицій загальної і професійної культури. Ось чому проблема підвищення якості освіти не може бути успішно розв'язана без належного урахування її культурологічних аспектів, без прищеплення студентам не просто системи знань, умінь і навичок у сфері його майбутньої професійної діяльності, а й формування у них належної духовності, системи життєвих цінностей та ідеалів, загальної і професійної культури.

Зв'язок проблеми з актуальними теоретичними і прикладними питаннями впливає безпосередньо із сучасних потреб в кадровому забезпеченні кардинальних суспільно-політичних і соціально-економічних трансформацій в Україні. Йдеться про демократизацію суспільного життя, завершення ринкових перетворень в економіці, розробку і впровадження високих технологій як визначальної умови істотно підвищення якості й конкурентоспроможності продукції національних товаровиробників.

Уявляється цілком очевидним, що успішне розв'язання сукупності цих надзвичайно складних і суперечливих завдань практично неможливе без підготовки ефективного високопрофесійного кадрового забезпечення. В той же час вкрай важливі питання формування загальної і професійної культури майбутніх фахівців ще лишаються недостатньо розробленими як педагогічною теорією, так і реальною освітньою практикою вищої школи. Ось чому питання теорії професійної культури, розробки і впровадження ефективних методик її формування і прищеплення майбутнім фахівцям виступають важливими теоретичними і прикладними завданнями системи освіти. Адже від вибору цілей, змісту і характеру їх розв'язання істотною мірою залежать і якість підготовки студентів, і їх психологічна готовність до професійної діяльності, а отже і можливість реалізації ефективної стратегії соціально-економічного і духовного відродження України.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми дає нам вагомі підстави стверджувати про її актуальність і дійсно надзвичайно велику теоретичну і практичну значущість. Підтвердженням цієї тези перш за все слугує те, що сама культура являє собою складне, суперечливе і багатоаспектне явище, яке активно досліджують представники багатьох наук. В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський і М. І. Михальченко наводять такий цікавий факт. В 1952 році відомі американські культурологи А. Кребер і А. Клаксон налічили 164 визначення терміну «культура» і понад сто спроб пояснити культуру теоретично. Через 20 років французький культуролог А. Моль репрезентував вже 250 варіантів визначення цього феномена. Сьогодні їх налічується близько 500! [1, с. 14].

Саме поняття “культура” (від латинського *cultura* – виховання, освіта, розвиток), як зазначає С. У. Гончаренко – це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються в результатах продуктивної діяльності». Культура у вузькому розумінні, як підкреслює вчений, – це «сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовної творчості (особливо мистецької), а також установи й організації, що забезпечують їхнє функціонування». Водночас під культурою, на його глибоке переконання, «під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння якоюсь галуззю знань або діяльності» [2, 182].

У більш широкому розумінні, зафіксованому свого часу ще у XVIII ст. Дж. Віко, культура – це все, створене людиною на відміну від того, що створене природою. З тих пір феномен культури взагалі та різні його аспекти вивчали багато видатних філософів, соціологів, педагогів, представників інших наук. Серед них можна назвати Данилевського, Шпенглера, Тойнбі, Нортропа, Шуберта та інших. Сьогодні виникла навіть самостійна галузь науки – культурологія. Характерною ознакою сучасних досліджень, як стверджує В. П. Андрущенко, «є посилення уваги до питань культури у вужчому її смислі – як сукупності цінностей, норм і ідеалів, що виконують як конструктивну, так і передусім регулятивну роль у тому чи іншому конкретному суспільстві» [3, с. 387].

У свою чергу, В. О. Лозовой зі своїми співавторами визначають культуру як «явище, яке створюється людиною, людським суспільством і яке утворює їх» [4, с. 7]. Останнє зауваження уявляється нам надзвичайно важливим, оскільки воно насамперед стосується системи освіти. Дійсно, поперше, процеси освіти і соціалізації людини значною мірою визначають ту саму міру освіченості й вихованості, про яку говорить С. У. Гончаренко. По-друге, система освіти функціонує не ізольовано. Як надзвичайно важливий і відповідальний соціальний інститут, вона у своїх діях і цілеспрямованих педагогічних впливах на учнів і студентів повинна враховувати загальний стан і характер соціокультурного простору, в якому відбуваються освіта і особистісний розвиток молоді людини.

Вважаємо за необхідне зазначити, як автори «Морфології культури» спеціально підкреслюють, що явище культур и, «на відміну від біологічних основ людини, не успадковується генетично, а засвоюється нею в процесі діяльності» [там само]. За їхніми словами, «характеризуючи культуру як атрибут людства, слід враховувати, що воно, будучи єдиним біологічним видом, ніколи не було одним соціальним колективом. Тому під суб'єктом культури слід розуміти не тільки все людство, але й індивіда, націю, соціальну групу,

будь-яку конкретно-історичну спільноту людей, що формується в певних природних умовах» [4, с. 9].

Метою даної статті виступає прагнення автора проаналізувати взаємозв'язок і взаємозумовленість загального стану соціокультурного середовища з характером і результатами професійної підготовки фахівців у сучасній вищій школі. При цьому мається на увазі простежити наявність педагогічного впливу, його зміст і ефективність на формування загальної і професійної культури студентства та розвиток їх духовності, системи їх життєвих цілей, цінностей та ідеалів.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що сьогодні для системи освіти при розв'язанні проблем формування культури студентів необхідно враховувати, що національні культурно-історичні й духовні традиції не тільки зазнають природних змін, зумовлених розвитком самого суспільства, а й виявляються під істотним впливом процесів глобалізації,

Уявляється цілком очевидним, що феномен культури представлений у продуктах матеріальної та духовної праці, у системі соціальних норм й установ, у духовних цінностях, у сукупності ставлення людей до природи, у стосунках між людьми та їх ставленні до самих себе й інших людей, до суспільства в цілому. У цьому сенсі в понятті культури дійсно фіксується як загальна відмінність людського буття і життєдіяльності від біологічних форм життя всіх інших живих істот, так і якісно визначена своєрідність історично-конкретних форм цієї життєдіяльності на конкретних етапах суспільного розвитку, у рамках певних епох, суспільно-економічних формацій, етнічних і національних спільнот. Культура характеризує також особливості поведінки, свідомості й діяльності людей у конкретних сферах суспільного життя. Саме через зовнішню та внутрішню культуру кожна людина отримує можливість усвідомлення свого "ego", свого місця в житті і в системі культурних цінностей, що її оточують. Більш того, процеси її самоусвідомлення активно сприяють не просто засвоєнню багатих надбань культури, а й участі людини у культуротворення як істотній складовій її саморозвитку і само творення свого «Я-простору».

Слід відзначити, що протягом тривалого часу років наше суспільство розвивалося без урахування культурологічних особливостей виховання та освіти. Автор не має на увазі культуру соціалістичного реалізму, яка, не без певних успіхів, прищеплювалася нам упродовж семи десятків років. Тоді тільки люди з природним імунітетом витримували "вакцинацію" цією культурою, але, на жаль, абсолютна більшість таких особистостей була змушена відправлятися у вимушене вислання за межі своєї держави, або просто опинялася за ґратами психіатричних лікарень для душевнохворих людей чи ґратами політичних в'язниць і таборів, які, без перебільшення, можна назвати закладами справжньої народної культури і свідомості.

Автор не береться розглядати і культурологічні аспекти підготовки майбутньої національної еліти, лідерів і керівників виробництва з позицій пропаганди сучасного “шароварного мистецтва”. Сьогодні часто справжні українські традиції, цінності, звичаї і культура підміняються штучно створеними, тимчасовими, іноді просто вигідними з точки зору політичної боротьби за “місце під сонцем”, тобто за більше чи зручніше крісло. Не менш важливо підкреслити й роль суто економічних інтересів окремих олігархів, які готові підтримувати прояви тієї чи іншої культури в залежності від того, що їм сьогодні вигідно.

Ми ж маємо на увазі істинно народне мистецтво, народну творчість і народний культурний спадок, споконвіку притаманні українському народу. Народне мистецтво, звичаї та традиції як своєрідне відображення життєвих цінностей і морально-етичних норм, – це все те, що поєднується в такому місткому понятті, як українська культура. Українська культура з усією своєю неповторністю, яка плекалася народом упродовж багатьох століть, примножувалася багатьма поколіннями наших предків, зберігала свою самобутність і неповторність навіть в умовах «національної за формою, соціалістичної за змістом», як формулювалося в компартійних документах. Саме це і утворює квінтесенцію того, що сьогодні прийнято називати словом менталітет нації і характеризувати як визначальну рису народу.

Особливу увагу питанню культурологічного виховання та освіти, як одному з основних і найактуальніших питань сьогодення, слід приділяти при підготовці майбутніх фахівців взагалі і особливо керівників різного рівня. Нагальність розгляду даної проблеми викликана тим, що проблеми утвердження нашої державності, відродження національної культури, традицій українського народу та стимулювання їх подальшого розвитку вимагають переосмислення нашого минулого, розуміння сучасного та усвідомлення майбутнього через повернення до скарбниці культурних надбань. Адже не секрет, що нація без минулого позбавлена майбутнього. А це, у свою чергу, вимагає перегляду наповнюваності навчальних планів всіх вищих навчальних закладів (як гуманітарного, так і технічного профілю навчання) з метою приведення їх у відповідність до сучасних та перспективних потреб суспільства і його розвитку.

Відомо, що культурологічний аспект буття супроводжує людину упродовж усього її життя. Він присутній на всіх етапах становлення та розвитку особистості: починаючи з внутрішньоутробного розвитку плода майбутньої людини, перших хвилин після її народження й далі на всіх етапах життя людини, аж до останнього її подиху. Особливого впливу соціокультурного середовища людина зазнає впродовж процесу навчально-пізнавальної діяльності й соціалізації, перш за все за рахунок істотного мотиваційного забезпе-

чення культури. Але своєрідним піком, найвищою точкою впливу культурологічного аспекту на особистість є навчання у стінах вищих навчальних закладів. Саме у вищих навчальних закладах, куди вже сформовані особистості, у своїй переважній більшості, приходять свідомо й з певним багажем життєвого досвіду, проходить остаточне формування світогляду майбутнього фахівця й керівника, його духовності та морально-етичної парадигми.

Аксіоматичне положення про те, що кожна людина – це особистість, а кожна особистість – це безмежний всесвіт, який слід весь час вивчати й спрямовувати особистісну внутрішню самоорганізуючу силу на створення суспільних цінностей, не викликає жодного сумніву або заперечення. Свого часу відомий український психолог і педагог Г.С. Костюк [5, с. 5] зазначав, що людський індивід народжується потенційно здатним стати особистістю, природа його має в собі можливості такого становлення. А ось можливості реалізуються тільки в умовах суспільного оточення, за допомогою засобів, створених суспільством, у процесі засвоєння індивідом суспільних цінностей і участі індивіда у створенні цих умов і цінностей.

Саме цей вислів відомого науковця можна взяти за наріжний камінь для формулювання основної ідеї авторської концепції про формування, виховання та підготовку майбутніх фахівців, лідерів і керівників будь-якого рівня (від керівника невеличкого колективу чи групи людей, до керівника державного рівня). Адже ні для кого не є секретом той факт, що жодний навчальний заклад, жодна навчальна програма на теренах усього пострадянського простору не була спрямована на підготовку лідерів і керівників. Більше того, протягом усіх років радянської влади, одною шостою земної кулі керували непрофесіонали, які б за тих часів і умов ніколи не дозволили не те що говорити про підготовку керівників і лідерів, але й усіяко б заважали це зробити. Усім нам, як у повсякденному житті, так і у професійній діяльності, мало не щодня доводиться зустрічатися з керівниками різних рівнів. Переважна більшість з них, на превеликий жаль, лишаються якщо не вихованцями тієї самої комуністичної моделі керівника, то її прибічниками, навіть якщо такий керівник і відповідає вимогам керівника з точки зору досконалого володіння питаннями, які підпадають під сферу його професійної компетенції та які йому доводиться вирішувати згідно зі своєю посадою. А от «коефіцієнт корисної дії» роботи колективу, який очолює такий керівник, як правило, виявляється низьким. Здавалося б, керівник володіє питанням, досконало знає кожну технічну ланку своєї роботи, а терміни її виконання постійно зриваються, не витримуються технологічні нормативи, що, у свою чергу, призводить до низької якості виконаної роботи та неконкурентоспроможності виробленої продукції. Чому так відбувається?

Однозначно відповісти на це питання неможливо, бо відповідь якраз лежить у площині таких містких понять, як «культура управлінської діяльності» і «культура лідерства». Їх же зміст, перш за все визначає така сукупність взаємо-

пов'язаних обставин.

По-перше, цей керівник в процесі навчання у вищому навчальному закладі був підготовлений до своєї майбутньої професійної діяльності лише як фахівець, і ніхто не вчив його бути керівником, не приділяв належної уваги його особистісному розвитку, формуванню його загальної і професійної культури. Наприклад, він знає як розв'язати певне технічне завдання, але не знає, яким чином доцільно розподілити роботу серед усіх членів колективу. Дуже часто, після розподілу роботи таким керівником, вона виконується згідно з прислів'ям: «Хто везе, того й поганяють», тобто одна частина трудового колективу працює з перенавантаженням, у той час як інша частина не знає, де себе діти без роботи. До речі, слід зазначити, що формування фахової компетенції спеціаліста без огляду на розвиток його особистості позбавляло його одного з найважливіших професійних якостей – творчого підходу до виробничої та управлінської діяльності.

По-друге, керівник не вміє правильно працювати з людьми, він не володіє не тільки сучасними управлінськими технологіями, а й питаннями практичної психології управління таким «живим організмом», як колектив зі своїми культурою, традиціями та ідеалами. В результаті такого керівництва, колектив розпадається на кілька груп на чолі зі своїми неформальними лідерами. Як тільки це відбувається, сам керівник вже перестає бути лідером і авторитетом для своїх підлеглих.

По-третє, керівник практично не знайомий з культурою, звичаями, традиціями свого народу, через що, знову ж таки, виникають проблеми з якістю продукції та термінами її виконання. Зокрема, він недостатньо враховує релігійні аспекти культури віруючих. Особливо наочно це можна було прослідити на підприємствах Західної України, де релігійні традиції збереглися значно сильніше ніж у регіонах Східної України. Правда, за часи незалежності ця обставина значною мірою втрачає свою актуальність, оскільки деякі релігійні свята офіційно проголошені державними. Однак це стосується тільки християнства, та й то лише православного. А Україна ж є багатоконфесійною державою, тому керівникові слід знати і враховувати у своїй управлінській діяльності звичаї і культуру католиків, мусульман, іудеїв, представників інших вірувань.

По-четверте, керівник, який отримав вищу технічну освіту, часто елементарно не може спілкуватися зі своїми підлеглими. Йдеться не про те, що керівник розмовляє українською мовою в російськомовному трудовому колективі (або навпаки російською мовою в україномовному трудовому колективі), а про те, що керівник не володіє жодною мовою, тобто користується суржилом (тобто мовою недостатньо неосвічених і малокультурних людей). Досить послухати, якою мовою послуговуються деякі депутати Верховної

Ради України. Відомо ж, що парламент – це зріз суспільства [6, с. 191], і не секрет, що переважна більшість депутатів Верховної Ради прийшла до неї з керівних посад.

Таким чином, підсумовуючи все вищесказане, можна дійти висновку, що перелік вад з точки зору культурологічної (як і будь якої іншої) освіти у професійній підготовці фахівців, майбутніх лідерів і керівників можна було б ще продовжувати довго, оскільки такої підготовки досі не було в жодному вищому навчальному закладі нашої країни. Ось чому важливим завданням вищої школи стає розробка і особливо послідовна реалізація інноваційних педагогічних концепцій формування і розвитку загальної і професійної культури. Його розв'язання вимагає організації дослідження педагогічних і психологічних аспектів не тільки прищеплення цієї культури студентам, а й формування у них відповідної мотивації і глибокої внутрішньої потреби у постійному підвищенні свого професійного і культурного рівня. Саме така підготовка майбутніх фахівців, справжніх лідерів і потенційних керівників вкрай необхідна для молоді незалежної держави. Подолання тих кризових явищ, які протягом тривалого часу переживає Україна, неможливе без людей, які б могли зайняти місце біля керма виробництва, створити функціонально діючі колективи однодумців.

Для цього доцільно посилити в навчальних планах спеціальностей культурологічну складову дисциплін соціально-гуманітарного циклу. Вона має стати одним з найважливіших елементів змісту цілісного навчально-виховного процесу професійної підготовки майбутніх фахівців. Слід також посилити виховну складову педагогічної діяльності кожного викладача вищої школи, що змусить його самого підвищувати загальнокультурний рівень. Крім того, зміст кожної навчальної дисципліни слід переглянути з позицій її культурологічного потенціалу з тим, щоб ефективно формувати у фахівця сучасну інформаційну, мовну, ділову, психологічну тощо культуру, як невід'ємні складові його професійної культури. Без цього, на наш погляд, не варто навіть і говорити про підготовку фахівця моделі XXI століття. Без цього ми не зможемо подолати наше відставання від Європи.

Сьогодні існує ще одна проблема, яка істотно заважає вищій школі у вирішенні завдань з підготовки високоосвічених, високодуховних фахівців. Її ще в середині минулого століття помітив і проаналізував відомий англійський вчений і письменник Ч. П. Сноу. Сутність проблеми, на його переконання, полягає в тому, що «духовний світ...інтелігенції все більш виразно поляризується, все більш виразно розколюється на дві протилежні частини». Він уточнює, що «на одному полюсі – художня інтелігенція, на іншому – вчені, і як найбільш яскраві представники цієї групи – фізики. Їх розділяє стіна нерозуміння, а інколи – особливо серед молоді – навіть антипатії і ворожнечі» [8, с. 19-20]. На щастя, серед сьогodнішньої молоді, в тому числі

й серед студентства, така гострота відносин відсутня, однак виразна її бездуховність і навіть нехтування культурою, мають місце. На жаль, цьому активно сприяє поширення технократичного мислення серед науково-технічної інтелігенції, в тому числі й серед педагогічного складу вищих навчальних закладів.

Список літератури: 1. *Губерський Л. В.* Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз / Л. Губерський, В. Андрущенко, М. Михальченко. – К.: Знання України, 2002. – 580 с. 2. *Гончаренко С. У.* Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с. 3. *Філософський словник соціальних термінів* / Під загальною редакцією В. П. Андрущенка. – Харків: Корвін, 2002. – 672 с. 4. *Морфологія культури: тезаурус* / за ред. В. О. Лозового. – Харків: Право, 2007. – 384 с. 5. *Костюк Г. С.* Роль професійного самовизначення у формуванні особистості / Г. С. Костюк // Питання професійної орієнтації учнів. – К.: Радянська школа, 1969. 6. *Бурковський І.* До питання про мову переважного вжитку серед людності України / І. Бурковський // Українська мова: з минулого в майбутнє. – К., 1998. 7. *Романовський О. Г.* Проблеми формування особистості лідера / О. Г. Романовський, В. М. Бабаєв, О. С. Пономарьов. – Харків: Майдан, 2000. – 193 с. 8. *Сноу Ч. П.* Две культуры / Ч. П. Сноу. – М.: Прогресс, 1973. – 144 с.

О. Л. ТОВАЖНЯНСКА

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Показано значення завдань з формування загальної і професійної культури у забезпеченні належної якості підготовки сучасного фахівця. Розглянуто сутність і зміст поняття культури. Проаналізовано проблеми підвищення культурологічної підготовки студентів.

Е. Л. ТОВАЖНЯНСКАЯ

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Показано значение задач формирования общей и профессиональной культуры в обеспечении требуемого качества подготовки современного спе-

циалиста. Рассмотрены сущность и содержание понятия культуры. Проанализированы проблемы повышения культурологической подготовки студентов.

E. L. Tovazhnyanskaya

**CULTUROLOGICAL ASPECTS OF
FUTURE SPECIALISTS PREPARATION**

The value of tasks of general and professional culture forming in providing of the required quality of modern specialist preparation is shown. Essence and maintenance of notion of culture are considered. The problems of increase of cultural preparation of students are analyzed.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2010